

Отже „готовність до самореалізації ” в професійній діяльності - це стан соціально і персонально ідентифікованої особистості майбутнього фахівця, який характеризує себе здатністю і підготовленістю до виконання відповідної професійної діяльності. І найефективнішим засобом формування цієї готовності є позааудиторна виховна робота.

Література

1. Л.В.Кондрашова Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте.-Киев;Одеса:Выща шк..Головное издательство,1988.-160с.
2. Мартынюк И.О. Проблемы жизненного самоопределения молодежи. Опыт прикладного исследования. К.: Наукова думка, 1993. -116 с.
3. Психологія особистості: Словник довідник / За редакцією П.П.Горностаєва, Т.М.Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
4. Слостенін В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика: Учебное пособие для студентов высш. учеб. заведений.- М.:Издательский центр „Академия”, 2001.- 480с.
5. Столяренко Л.Д. Психология. Учебник для вузов. – СПб.: Лидер, 2004. – 592 с.

С.П.Білоконний

АНАЛІЗ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТЬ “РЕФЛЕКСІЯ”, “РЕФЛЕКСИВНІ УМІННЯ” В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття посвячена аналізу різних підходів к трактовке понять «рефлексия», «рефлексивные умения» в психолого-педагогической литературе.

The paper is devoted to the analysis of different approaches to the notion “reflexion” and “reflexive skills” in literature on Pedagogics and Psychology.

Постановка проблеми. Новий зміст і завдання сучасної освітньої системи обумовлюють необхідність особливої уваги до особистості вчителя, його духовного й професійного становлення. Категорія особистості, на думку науковців, посідає в сучасних дослідженнях і в суспільній свідомості одне з центральних місць. Завдяки їй з’являються можливості для

цілісного підходу, системного аналізу й синтезу психічних функцій, процесів, станів, властивостей людини.

У період становлення класичної психології (кінець XIX – середина XXст.) були сформульовані фундаментальні положення про особистість, закладені головні напрями психологічних досліджень особистості. Найбільш вагомими виявилися праці американського психолога В.Джемса (1842–1910); поява «описової психології» В.Дільтея (1833–1911) та Є.Шпрангера (1882–1963); теорія особистості З.Фрейда (1856–1939); поява аналітичної психології К.Юнга (1875–1961); висвітлення особистості в теоріях Л.Виготського (1896–1934), С.Рубінштейна (1889–1960).

Друга половина XX століття означена появою гуманістичної психології, засновником якої вважають американського дослідника К.Роджерса (1902–1990). Центральною ланкою особистості, на його думку, є самооцінка, уявлення людини про себе, «Я – концепція», що породжується у взаємодії з іншими людьми. Завдяки К.Роджерсу явища самосвідомості та самооцінки, їхні функції в поведінці й розвитку суб'єкта стали важливим предметом подальших психологічних досліджень.

Заслугують на увагу погляди вітчизняних психологів на особистість: О.Леонтєва (1903–1979), Г.Костюка (1899–1982). Так, наприклад, О.Леонтєв визначив такі основні параметри особистості:

- основу особистості людини становить «розмаїття її діяльності»; діяльність – це універсальна основа, «наскрізний вимір уявлення про особистість»;
- на розвиток особистості впливає ступінь ієрархізованості мотивів діяльності, наявність «життєвої мети»;
- показником розвитку особистості «виступає здатність до творчості, продуктивної діяльності, досягнення суспільно і особистісно значущих результатів» [2,96–98].

Г.Костюк вважає, що «найбільш продуктивним у процесі розкриття психологічної проблеми особистості є підхід, що спирається на аналіз її діяльності» [1,114]. У процесі аналізу можна виділити структурні компоненти діяльності – мотиви, знання, засоби дій тощо.

Проблема формування у студентів педуніверситету готовності діяти у сфері професійно-педагогічної діяльності в умовах сьогодення набуває особливої актуальності. Вона, на думку Л.Кондрашової, «знаходиться у прямій залежності не тільки від орієнтації студентів на професію вчителя, а і від залучення їх до професійної діяльності» [5,134].

На важливість даного аспекту вказував О.Петровський, який зазначав, що «вища педагогічна освіта має на меті сформувати майбутнього вчителя як особистість; цілеспрямовано й продуктивно розвивати її педагогічні здібності, педагогічне мислення, готовність до педагогічної праці» [3,47].

Готовність до професійної діяльності передбачає наявність у педагога здатності до рефлексії, рефлексивних умінь. Тому мета нашої статті: проаналізувати різні підходи до визначення понять «рефлексія», «рефлексивні уміння» у психолого-педагогічній літературі.

Уперше поняття рефлексії застосували у схоластичній філософії середньовіччя. У соціальній психології систематичні дослідження цієї проблеми розпочали в ХІХст. американські вчені Д.Холмс, Т.Ньюком.

У сучасній психологічній енциклопедії О.Степанов пропонує нам таке визначення: «Рефлексія – розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною себе: поведінки, дій і вчинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей своєї особистості».

Аналіз сучасної психологічної літератури дозволив побачити інтенсивне зростання експериментальних та прикладних досліджень рефлексивних процесів. Так, наприклад, у працях Б.Ананьєва, Л.Виготського, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна рефлексія була «пояснювальним принципом функціонування психічних процесів», а сьогодні вона виступає «особливим психологічним предметом експериментального дослідження» [2,31].

Поступово межі застосування категорії рефлексії суттєво збільшилися: вона активно використовується як методологічний засіб на філософському рівні; як пояснювальний принцип для окремих суспільних чи

гуманітарних дисциплін (соціологія, лінгвістика, логіка тощо); як особливий предмет наукового психологічного дослідження (Н.Гуткіна, А.Захарова, Ю.Кулюткін, Б.Ломов, І.Семенов, С.Степанов, О.Тихоміров, В.Романець, Ю.Трофімов, О.Киричук, Г.Костюк та ін.).

Вітчизняні психологи вивчають рефлексію в соціальних групах високого рівня розвитку (колективах), члени яких об'єднані реальними зв'язками спільної значущої діяльності. Науковці стверджують, що виникнення у людини здатності до рефлексії свідчить про високий рівень її самосвідомості, готовності не тільки до пізнання самого себе, а й корекції своєї поведінки, осмислення й вдосконалення своєї діяльності. У сфері міжособистісних взаємин, до якої належить і педагогічна діяльність, рефлексія, на думку В.Роменця, – це “явище післядії, в якому прояснюється сутність діяння” [4,249].

Науковці (Ю.Трофімов, М.Смульсон, П.Перепелиця та ін.), зазначають, що “рефлексія – це здатність до рефлексивного аналізу ситуації. Вона належить до важливих інтелектуальних якостей особистості” [6,309].

Слід звернути увагу на те, що рефлексія досліджується у чотирьох основних аспектах: кооперативному, комунікативному, особистісному й інтелектуальному. Перші два аспекти чітко прослідковуються у дослідженнях, присвячених колективним формам діяльності опосередкованим спілкуванням. Останні два – торкаються індивідуальних форм прояву мислення й свідомості.

Аналіз досліджень різних аспектів рефлексії показує, що наявні визначення поняття “рефлексія” практично дуже мало стикаються одне з одним; часто між ними існують протиріччя.

У педагогіці проблема рефлексії знайшла висвітлення у дослідженнях В.Паламарчук, Ю.Кулюткіна, Г.Сухобської, В.Сластьоніна, Л.Кондрашової, О.Мороза, А.Хуторського, Р.Тура, Є.Чорного та ін.

Р.Тур формулює педагогічну рефлексію як усвідомлення вчителем себе самого суб'єктом діяльності: своїх особливостей, здібностей, того, як його сприймають учні, батьки, колеги, адміністрація [8,20]. Водночас це усвідомлення цілей та структури своєї діяльності, засобів її оптимізації. Рефлексія є

психологічним механізмом, спрямованим на самовдосконалення особистості.

Є.Чорний [9,47] вважає, що професійна рефлексія є психологічним механізмом, за допомогою якого педагог постійно виявляє ступінь розбіжності між особистісними уявленнями про ефективного і успішного педагога в цілому.

Слід зазначити, що єдиного визначення поняття “рефлексивні уміння” не існує. Так, наприклад, В.Паламарчук вважає наявність уміння рефлексувати “важливим компонентом інтелектуальної культури особистості”.

В.Сластьонін виділяє означені уміння окремо і звертає увагу на те, що вони “мають місце при здійсненні педагогом контрольно-оцінної діяльності, спрямованої на себе, на осмислення і аналіз власних дій” [7,151]. Саме вони дозволяють вчителю встановити рівень результативності власної діяльності (позитивної чи негативної).

Л.Кондрашова, О.Мороз називають рефлексивні уміння показником “готовності майбутнього педагога до професійної діяльності” [5,104].

Отже, проаналізувавши різні визначення понять “рефлексія”, “рефлексивні уміння” у науковій літературі, ми з’ясували, що єдиного підходу до їх трактування немає. Разом із тим, є безсумнівним, що рефлексія – це важливе особистісне утворення. У професійній діяльності майбутніх вчителів вона якнайкраще може реалізуватися за допомогою рефлексивних умінь. Саме вони відповідають за правильність постановки навчальних цілей; адекватність комплексу завдань наявним умовам; ефективність змісту діяльності вихованців поставленим завданням; відповідність застосовуваних організаційних форм віковим особливостям учнів, рівневі їх розвитку, змісту матеріалу тощо; за виявлення причин неуспіхів і невдач, помилок і труднощів у процесі реалізації поставлених завдань навчання і виховання.

Література

1. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. –К.: Рад. школа, 1989. –376 с.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Педагогика, 1981. –276с.

3. Общая психология /Под ред. А.В.Петровского. – М.: Просвещение, 1986. –314с.
4. Основи психології /За заг. ред. О.В. Киричука, В.А.Роменця. –К.: Либідь, 1995. –326 с.
5. Професійне становлення майбутнього вчителя /За ред. проф. Л.В.Кондрашової. – Кривий Ріг, 2006. – 325 с.
6. Психологія: Підручник /За ред. Ю.А.Трофімова. –К.: Либідь, 2005. – 560с.
7. Слестёнин В.А.Педагогика. –М.:Высшая школа, 1977.–324с.
8. Тур Р.І. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості //Управління школою. – 2004. – №13. – С.17-23.
9. Черный Е.В. Инициирование профессиональной рефлексии у педагогов //Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – №3. –С.43–49.

Н.Ю.Дуднік

РОЛЬ САМООРГАНІЗАЦІ В ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В статье рассматривается проблема развития у будущих учителей умений самоорганизации как средства профессионального самовоспитания и формирования активной профессиональной позиции.

The article is dedicated to the problem of development of skills of self-organization as a way of professional self-education and creation of active professional position of a future teacher.

Одним з актуальних напрямів реформування системи вищої професійної освіти є удосконалення професійної майстерності педагогічних кадрів, на які тепер покладена провідна роль у здійсненні інноваційних перетворень у галузі навчання і виховання нових поколінь майбутніх фахівців. Стрімке зростання обсягів інформації, швидка зміна характеру та видів діяльності, яка притаманна роботі вчителя, потребують від нього постійного оновлення знань, розвитку особистісних якостей, тобто постійного самовдосконалення та самовиховання.

У зв'язку з цим особливої значущості набуває проблема творчої самореалізації особистості сучасного викладача вищої та середньої школи.

Проблемами професійної підготовки вчителів займаються багато вчених: О.О.Абдулліна, Л.Г.Коваль, Н.Г.Ничкало (питання загальної педагогічної підготовки студентів), Г.Н.Балл, В.О.Моляко, К.К.Платонов (формування особистості у процесі навчання у ВНЗ), Ф.Н.Гоноболін, Л.В.Григоренко, В.О.Кан-Калік, Л.В.Кондрашова, Н.В.Кузьміна, Т.С.Яценко та ін.(питання розвитку майбутнього педагога), О.С.Анісімов, Г.О.Нагорна (вивчення особливостей професійної самосвідомості й самовиховання), Л.М.Беляєва, С.Ю.Юсипова, Н.Д.Хмель (становлення професійно-педагогічної спрямованості вчителя).

Із точки зору більшості дослідників, становлення майбутнього вчителя здійснюється в 3 етапи: 1)оволодіння компонентами професійної діяльності майбутнього вчителя; 2)утвердження і поглиблене оволодіння компонентами майбутньої професійної діяльності; 3)удосконалення педагогічної діяльності майбутнього вчителя як цілісної особистості [5,52].

Найважливішим, звичайно, є третій етап. Адже він потребує найбільшої внутрішньої активності самого студента, спрямованої на виявлення та подолання власних недоліків у професійній діяльності. Лише за умови розуміння необхідності професійного самовдосконалення та дієвого пошуку шляхів його реалізації можна говорити про формування професіоналізму майбутнього вчителя.

Як зазначає Л.В.Кондрашова, педагогічний професіоналізм не можна звести тільки до сукупності знань і умінь, оволодіння методикою і технологією педагогічного процесу. Не менш важлива складова цього складного утворення – особистісні властивості майбутнього педагога. Набір особистісних якостей педагога визначає результативність його професійної діяльності і регулює його відносини з педагогічним соціумом [4,21].

Процес навчання у вищій школі повинен бути спрямований на розвиток у студентів активної професійної

позиції, творчого стилю діяльності, формування відповідальності за власні дії і вчинки. При цьому потрібно враховувати, що зовнішні виховні заходи лише тоді матимуть сенс, якщо їх розглядати у взаємодії з тією внутрішньою діяльністю студента, що розвивається у відповідь на ці впливи. Виявляючи щоразу свою індивідуальну позицію, людина сприяє своєму власному розвитку.

Питання самоорганізації людини з точки зору набуття навичок раціонального використання свого часу, вдосконалення особистісних якостей, самопроекування, самореалізації та саморозвитку творчого потенціалу досліджували М.Вудкок, Д.Френсіс, Л.Зайверт, В.Андрєєв, М.Лукашевич, В.Крижко, Є.Павлютенков, А.Неценко, В.Симонов та ін. Вирішенню проблеми самоорганізації особистості в процесі навчання у середній та вищій школі присвячені роботи С.Амірової, М.Аверіна, Ю.Болотіна, В.Мосолова, Є.Львова, Н.Сухорукової, Н.Копєїної та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити можливості умінь самоорганізації в процесі професійного самовиховання та формування активної професійної позиції майбутніх учителів.

Освітнє середовище вищої школи повинно забезпечувати студентам такі умови, знаходячись в яких вони могли б максимально реалізувати резерви власної особистості. При цьому важливо включати їх у ситуації, де б у них стимулювалося прагнення до постійного удосконалення професійних і особистісних якостей, потреба знаходитися в постійному пошуку, не задовольняючись досягнутими результатами [4,26].

Неможна не погодитись з твердженням Л.С.Коржової про те, що Головним завданням вищої школи є не досягнення всіма студентами найвищих результатів у навчальній або науково-дослідній роботі, а можливість самореалізації кожного з них на адекватному особистому рівні [5,55].

Для реалізації потреб студентів потрібна така організація навчальної діяльності, яка б давала можливість проявити в повній мірі багатогранність "Я" кожного з них. Особистість, яка діє за внутрішнім переконанням, відрізняється цілісністю, цілеспрямованістю, здатністю до перетворення

світу. Звідси можна зробити висновок, що особистість, здатну до перетворення світу і самовдосконалення, може сформулювати тільки самостійна творча діяльність, побудована на сильній внутрішній мотивації на основі самоврядування [5,55]. Тому будь-які методи виховання майбутнього вчителя не досягнуть бажаної мети без власної активності особистості студента, спрямованої на само зміцнення і самозростання [5,57]. У зв'язку з цим ідея саморозвитку і самореалізації повинна бути основною в підготовці сучасного педагога. А.Маслоу вважав прагнення людини до саморозвитку і самоствердження важливою умовою становлення її як професіонала. Він був переконаний, що більшість людей мають потребу у внутрішньому самовдосконаленні і прагнуть до нього. Але вони не завжди знають, як це робити і що саме вдосконалювати. На думку Л.В.Кондрашової, завдання вищої школи полягає в тому, щоб допомогти студенту усвідомити власний особистісний потенціал, стимулювати його потребу в самоактуалізації. Потреба в саморозвитку, прагнення до самореалізації є важливими стимулами професійного зростання майбутнього педагога. Вони є показниками професійно-особистісної зрілості й, одночасно, умовою для її досягнення. Успішність студента в професійному розвитку, досягненні активної професійної позиції і творчого стилю діяльності прямо пов'язані з його прагненням до саморозвитку [4,27-28].

Необхідним компонентом саморозвитку студента є самоорганізація та самопланування своєї діяльності. Саме ці вміння забезпечують майбутньому спеціалісту можливість свідомо проектувати себе, вдосконалюватись у фізичному, розумовому, моральному, естетичному та інших напрямках. Л.М.Фрідман зазначає, що "розумне навчання повинно бути навчанням самоорганізації" [7,24], а вже при оволодінні вміннями самоорганізації студенти повинні вчитися самі, і функція викладача полягатиме в тому, щоб ставити їм загальні цілі навчання і допомагати в разі необхідності.

Формування у студентів умінь самоорганізації є нагальною потребою сьогодення. Вирішальну роль у становленні та самореалізації особистості майбутнього вчителя відіграє самостійна робота людини над власним

самовдосконаленням, котре може здійснюватись не інакше, як на основі її власних роздумів, переконань, особистого життєвого досвіду, рівня самосвідомості, світосприймання, поставлених перед собою завдань у житті та професійній діяльності.

Проблема самоорганізації лише нещодавно стала об'єктом наукових досліджень. Перші концепції розвитку систем, що самоорганізуються, з'явилися в науці у 50-60-і роки ХХст. Одночасно питання самоорганізації особистості почали розглядатися і в педагогічній науці. Так, В.О.Сухомлинський в статті "Виховання і самовиховання" (1965 р.) застерігав шкільну педагогіку від неминучості виникнення потреби перевиховання людини у випадку відсутності навчання її самоорганізації. В.О.Сухомлинський трактував поняття "самоорганізація" як "уміння примусити себе", адже, як писав давньоримський політичний діяч і філософ Сенека, "найсильнішим є той, хто має владу над собою".

Щоправда, А.С.Макаренко ще у 1925 р. у статті "Через працю і самоорганізацію до нового життя!" вперше вжив термін "самоорганізація". Але в цьому випадку вона розглядалася в якості звичайного самоврядування колективу, а не як комплексне поняття особистісної самоактивності [1].

У сучасній науковій літературі самоорганізацію розглядають як вроджену, атрибутивну здатність усіх біологічних систем самостійно підтримувати, відроджувати та вдосконалювати рівень своєї організації при зміні зовнішніх і внутрішніх умов існування і діяльності з урахуванням набутого раніше досвіду з метою збереження цілісності системи, підвищення її стійкості і забезпечення нормального функціонування й розвитку [2,54].

М.Аверін розуміє самоорганізацію як цілісний спосіб життя особистості, її усвідомлену навчально-виховну і розвиваючу самодіяльність, спрямовану на всебічний розвиток власних сил, постійне вдосконалення якостей, здібностей та вмінь, необхідних у житті, навчанні і праці [2,54].

На думку С.Амірової, В.Мосолова та інших, самоорганізація – це свідомо робота над собою з метою вдосконалення емоційних та морально-вольових рис характеру в

діяльності, яка спрямована на розвиток і вирішення суспільних особисто значущих задач [3,50].

Різноманітність визначень поняття "самоорганізація" свідчить про складність досліджуваного явища. Аналіз наведених вище даних дозволяє зробити висновок про те, що самоорганізація – це уміння особистості виконувати свідому роботу над собою з метою всебічного розвитку та вдосконалення рис характеру, здібностей та вмінь.

При вирішенні питання про формування у майбутніх учителів уміння самоорганізації важливо, щоб студенти зрозуміли його необхідність. Велику роль у досягненні цієї мети відіграє можливість активної участі студентів у створенні програми свого професійного розвитку, прийняття рішень стосовно власної освіти, організації навчального процесу та науково-дослідницької діяльності. Саме при вирішенні цих проблем майбутній спеціаліст постає перед необхідністю оцінки власних можливостей до самоорганізації своєї діяльності, саморозвитку, вдосконалення професійних умінь.

Значний потенціал для розвитку у студентів умінь самоорганізації має самостійна робота. Доведено, що вона сприяє розвитку у студентів пізнавальної самостійності як основи для здійснення самоосвіти. Самостійна робота відіграє виключну роль у плані забезпечення організаційної сторони самоосвіти, оскільки в процесі її виконання студент, який є організатором своєї діяльності, набуває уміння планувати свою діяльність і контролювати її.

Формування у студентів уміння самостійно організовувати власну пізнавальну діяльність потрібно починати з I курсу. За даними дослідження 65% першокурсників не вміють самостійно працювати, у більшості слабо сформовані основні загально-навчальні уміння (робота з конспектами та книгами, планування бюджету часу, самоуправління тощо). Переважна більшість студентів I-III курсів не мають чіткої змістовної програми професійного самовиховання, не володіють інформацією про оптимальні шляхи роботи над собою. Цікаво, що на IV-V курсах свідомо самовихованням займаються 80% студентів, але про досягнення повного успіху в самовихованні стверджують лише 5%,

часткового – 84%, не мають результатів 11% з тих, хто вважає, що займається професійним самовихованням. Тому дуже важливо розвивати у студентів уміння навчатися з орієнтацією на самоосвіту і самоорганізацію. З цією метою, на нашу думку, необхідно якнайповніше використовувати можливості курсу "Вступ до спеціальності". Ми вважаємо, що потрібно посилити його практичну спрямованість: вивчати способи конспектування лекцій, етапи роботи з конспектами, засвоювати прийоми, які полегшують навчання, розглядати наукові основи організації самостійної роботи. Важливою темою курсу є "Наукові основи професійного самовиховання майбутнього вчителя". Під час її вивчення ми пропонуємо студентам завдання скласти "Правила з самостійної організації особистості" з подальшим обговоренням отриманих результатів. Це допомагає систематизувати знання студентів щодо організації власної діяльності та активізувати роботу з професійного самовиховання. Крім цього, ми радимо завести "Щоденник професійного самовдосконалення", який допоможе студентам простежувати динаміку власного професійного росту. При виникненні питань з приводу самовиховання професійно важливих рис характеру студенти можуть отримати консультацію у викладача.

Таким чином, важливе завдання вищої школи полягає в тому, щоб ще на молодших курсах створити для студентів такі умови, в яких вони б відчували відповідальність за власні дії та мали можливість проявити ініціативу в процесі самоосвіти та самовиховання. Саме в цьому випадку у них з'являється потреба використати можливості самоорганізації з метою вирішення питань професійного самовиховання. Навички самоорганізації, набуті у вузі, не лише стануть основою особистого професійного самовдосконалення молодих вчителів, але й допоможуть їм вирішувати питання організації самоосвіти і самовиховання у своїх учнів.

*У вирішені проблеми
використані підходи А.Клим-Климашевської*

Література

1. Аверін М. Оживімо людину//Освіта. – 2001. - №60-61(жовтень).

2. Аверін М., Аверіна Т., Болотін Ю., Львов Є., Філоненко Л. Концепція самоорганізації розвитку особистості учня у навчально-виховному процесі // Рідна школа. – 1993. - №8. – С.53-60.
3. Амирова С.С., Мосолов В.М., Сечина Г.П., Сухорукова Н.И. Самоорганизация личности в процессе обучения // Педагогика.–1993. - №5. – С.49-52.
4. Кондрашова Л.В. Формування професійних рис педагога в умовах вищої школи//Педагогіка вищої та середньої школи.– Кривий Ріг, 2005. – Вип.11. – С.18-29.
5. Коржова Л.С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Дис...канд. пед. наук. – Кривий Ріг, 2002.
6. Фридман Л.М. Педагогический опыт глазами психолога. – М.: Просвещение, 1987. – 223 с.

Р.В.Кондратенко

ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

В статье рассматриваются современные вопросы профессиональной деятельности воспитателей дошкольных учреждений. Анализ программ по дошкольному образованию показывает важность быть готовым к воспитанию ответственности личности дошкольников.

The article covers of the contemporary the issues of the professional activities the tutors in the pre - school establishment. The analysis the program is on the pre - school education show oneself importance to be ready of the upbringing of responsibility of the person under -fives.

Постановка проблеми. Національна сучасна система освіти і науки визначила серед пріоритетів щодо забезпечення якісної дошкільної освіти забезпечення підготовки у вищих навчальних закладах високопрофесійного спеціаліста, який має активну соціально-педагогічну позицію. Про це свідчить Закон України «Про дошкільну освіту» (2001), який визначив, що «педагогічний працівник дошкільного навчального закладу -

особа з високими моральними якостями, яка має відповідну вищу педагогічну освіту, забезпечує результативність та якість роботи» [3, 26-27]. Це обумовлюється, перш за все, модернізацією першої ланки освіти - дошкільної. У наш час проблема кадрів із високою кваліфікацією є нагальною. Адже перехід із авторитарного (дисциплінарного) на демократичний (особистісно-орієнтований) стиль виховання й навчання вимагає від педагогів дошкільного закладу перегляду пріоритетів своєї діяльності, спрямовуючи її на надання дитині свободи розвитку й самовираження; спрямування педагогічного процесу на розвиток особистісних якостей, зокрема відповідальності як невід'ємної умови творчого саморозкриття особистості.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням професійно-педагогічної діяльності займалися В.Андрющенко, А.Бойко, Ф.Гоноболін, Н.Ємельянова, І.Зязюн, М.Козак, Л.Кондрашова, М.Коць, Н.Кузьміна, А.Ліненко, С.Литвиненко, В.Сластьонін, А.Щербаков та ін. Визначення основних складових, шляхів, методів, умов успішної підготовки і, як наслідок, професійної готовності майбутніх освітян-вихователів дошкільних навчальних закладів до педагогічної діяльності здійснювали такі науковці дошкільної педагогіки й психології, як Л.Артемова, А.Богущ, К.Волинець, Т.Книш, Л.Крайнова, О.Кучерявий, І.Луценко, Л.Машкша, М.Машовець, Т.Поніманська та ін.

Метою нашої статті стало визначення основного кола питань щодо готовності до якісної професійної діяльності майбутніх вихователів в умовах сучасного дошкільного закладу. Це спонукало до розв'язання таких завдань:

- дослідити позицію вихователя в педагогічному процесі в сучасних умовах;
- визначити актуальність формування готовності майбутніх вихователів до виховання в дошкільників відповідальності на основі аналізу чинних вітчизняних дошкільних програм виховання.

Результати дослідження. Орієнтуючись на особистісне виховання, вихователі мають забезпечити комфортне перебування дітей у дитячому садку. Сучасний педагог-вихователю повинен направляти свою діяльність не лише на результат знань, умінь і навичок дошкільників, а й на такі

важливі компоненти особистісного становлення, що окреслені Базовим компонентом дошкільної освіти, як дитячий світогляд, особиста свідомість, потребово мотиваційна сфера, емоційно-чуттєва сфера, воляова сфера, базові якості особистості [4, 65].

Специфіка педагогічної діяльності вихователя дошкільного навчального закладу обумовлена, з одного боку, чітким плануванням навчально-виховного процесу, поетапністю його здійснення, складанням конспектів із різних видів діяльності, а з іншого - прийняттям позиції вільної творчої взаємодії, коли вихователь повинен стати другом і радником. За тлумаченням І.Беха [1], саме така позиція вихователя активізує вищий рівень самосвідомості особистості дитини, сприяє набуттю власної відповідальної свободи.

У навчальному посібнику Т.Поніманської зазначається, що «особистісно орієнтована модель освіти пред'являє високі вимоги до його особистісного, професійного розвитку, комунікативних умінь і навичок, особливо до уміння бути активним учасником особистісно-орієнтованого спілкування» [6, 134]. Педагог повинен також оволодіти такими особистісними якостями:

- здатність до рефлексії й контролю педагогічної діяльності;
- здатність до своєчасного розвитку особистості дитини;
- здатність до самовдосконалення своєї професійної майстерності. В.Сластьонін розглядає педагогічну діяльність як складну систему. Вчений приєднується до поглядів Н.Кузьміної, котра виділяє такі компоненти педагогічної діяльності: конструктивний, організаторський, комунікативний. Підтримуючи позицію А.Щербакова, розглядає: інформаційну, розвиваючу, орієнтаційну, мобілізаційну та дослідницьку функції. Однією з найбільш вагомих він вважає педагогічну дію як єдність мети та змісту [10, 18-20].

На думку В.Володька [2, 96], до основного змісту педагогічної діяльності входять чотири основні функції:

- навчальна - завдяки "суб'єкт суб"єктивним" відносинам, педагог не тільки повинен давати готові знання дітям, а й допомагати їх здобувати самостійно;

- виховна-педагог покликаний виховувати всебічно розвинену людину, спонукаючи її до подолання труднощів, формування особистісних рис. Якщо в дитини-дошкільника, затвердженям І.Беха [1, 157], виховувати в більшій мірі якусь одну особистісну базову якість, то вона допоможе потім розвинути інші;
- наукова-педагог повинен завжди самовдосконалюватися, збагачуючи свій досвід інноваційними технологіями, адже педагогічна діяльність має відповідати вимогам часу й змінювати свої структуру та зміст;
- організаційна спонукає педагога до виявлення своїх організаторських здібностей, які допомагають якісно здійснювати навчально-виховний процес.

Педагоги дошкільних закладів повинні спрямувати свою діяльність на забезпечення життєвої компетенції особистості, тобто на забезпечення життя дошкільника в умовах свободи для здійснення відповідальних життєвих виборів.

Під відповідальністю особистості дитини дошкільного віку ми розуміємо інтегративну якість особистості, що характеризується самостійно обраним, усвідомленим виконанням певних обов'язків, вчинків, дій згідно соціальних та моральних норм [5, 100].

Завдання вихователя - зробити дитячу відповідальність свідомою та дієвою. Проте досвід роботи в дошкільному навчальному закладі показав, що існують певні труднощі у молодих фахівців з цієї проблеми. Випускники вищих навчальних закладів не готові до виховання відповідальності старших дошкільників; в їхній роботі виникає ряд суперечностей між практичною професійною діяльністю та теоретичними знаннями з фахових дисциплін. Все це спонукає до удосконалення підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності.

В останні роки відбулися значні зміни в структурі та змісті дошкільної освіти. Змінився й зміст програм з дошкільного виховання, в яких визначено важливість виховання відповідальності у дошкільників.

Програма «Малюк» (1999) спрямовує діяльність педагогів на розвиток у дошкільників цілеспрямованості,

самостійності, ініціативності, наполегливості [7, 51-52]. Усе це спонукає дошкільників бути активними суб'єктами власного життя, досягати бажаного результату, іти на безкорисливий ризик, мати право робити помилки. Саме в цих конструктивних положеннях і закладена сутність виховання особистої відповідальності старшого дошкільника. Особистість, яка спроможна підкорити свою власну волю, бажання на радість собі та оточуючим, буде й відповідальною, і вільною водночас. Аналізуючи розділи програми, ми помітили, що майже в кожному з них простежуються виховні завдання щодо формування відповідальних ставлень у старших вихованців. Наприклад, розділ «Дитина і навколишній світ» націлює вихователів щодо навчання своїх підопічних: «...учити відповідально ставитися до трудових доручень, доводити розпочату справу до кінця» [7, 153]. У розділі «Праця» зазначено, що педагоги повинні поряд із позитивним ставленням до праці, виховувати й відповідальність [7, 266]. Загалом же у програмі простежується виховна лінія щодо відповідальності, але в інших розділах вона не конкретизована, що призводить до нечіткого усвідомлення вихователями дошкільних закладів важливості виховання цієї особистісної якості дошкільників старшого віку.

У програмі «Дитина» (2003) основними завданнями дошкільного закладу, а отже і педагогів, визначено:

- забезпечення умов для повноцінного і різнобічного розвитку дитини з метою виховання ініціативної, творчої особистості, яка вмє бути й старанним відповідальним виконавцем, і лідером, організатором;
- забезпечення умов для виховання в дітей почуття гордості й відповідальності за духовні та культурні надбання свого народу [8, 4].

У розділі «Зростає особистість» вказано на необхідності професійної готовності вихователів, які, плануючи педагогічний процес, повинні надавати дітям право власного вибору та збільшити їхню свободу, організовувати різні види діяльності. Такий підхід спонукає до формування самосвідомості, самопізнання, а під час практичної діяльності створює умови,

коли б дитина могла виявити здатність добровільно взяти на себе відповідальність за щось або за когось [8, 24].

Аналізуючи розділ для старшого дошкільного віку «Наша старша група», ми бачимо, що всі визначені завдання виховання є передумовами виховання у дітей відповідальності. Вихователь повинен спрямувати свою педагогічну позицію на забезпечення таких важливих складових виховання дітей, як дотримання правил поведінки і норм моралі, створення атмосфери взаємодопомоги, толерантності, взаємних переживань, реалізація ініціативності, самостійності та творчості, знання про права й обов'язки.

У цілому ми можемо стверджувати, що програмою «Дитина» окреслені вимоги та завдання перед педагогами-вихователями щодо надання сучасної якісної дошкільної освіти, у тому числі й виховання такої базової характеристики особистості як відповідальність.

У 2004 році була створена колективом науковців під керівництвом О.Кононко Програма розвитку дитини дошкільного віку. У даний момент вона є експериментальною, але ми можемо зазначити, що структура програми та її зміст суттєво відрізняється від попередніх. Саме в ній закладений особистісний підхід до виховання дітей.

У блоці «Загальні показники компетентності» показано, що у всіх сферах Базового компонента дошкільної освіти дитина здатна виявляти відповідальність у різних формах активності (фізичної, соціально-моральної, пізнавальної, мовленнєвої, художньо-естетичної, креативної). В окремому розділі «Базові якості особистості» ґрунтовно висвітлено показники відповідальності дитини старшого дошкільного віку. Автори зазначають, що «відповідальність як базова якість особистості, важливий морально-етичний регулятор міжлюдських стосунків, стимулятор активної діяльності, запорука продуктивного життя» тільки зароджується. Натомість у старших дошкільників вона виступає як:

- готовність виконувати складні для неї й водночас соціально значущі завдання;
- вміння диференціювати права й обов'язки;
- усвідомлювати значущість своєї діяльності й поведінки;

- самостійно покладати на себе обов'язки за когось, щось;
- уміння відповідати за свої вчинки, дії;
- поводитися у відповідності з моральними нормами поза контролем сторонніх [9, 136-137].

Висновки. Таким чином, готовність до роботи в нових умовах потребує від вихователя сучасного дошкільного закладу високого рівня дослідницької активності, пошуку шляхів професійного самовдосконалення, чітко сформованої власної педагогічної позиції, а також вироблення вміння розбиратися та впроваджувати в практику роботи запропоновані програми з дошкільної освіти. Майбутнім вихователям необхідно бути, окрім того, готовими до впровадження особистісно орієнтованої моделі взаємодії з метою забезпечення становлення особистісних якостей, однією з яких є відповідальність. Тому **перспективу подальшого наукового дослідження** ми вбачаємо у виявленні змісту та структурних компонентів готовності майбутніх вихователів до виховання відповідальності у дітей старшого дошкільного віку.

*У вирішенні проблеми
використані підходи Т.Царук*

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. - Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод.вид. - К.: Либідь, 2003. - 280 с.
2. Володько В.М. Основні проблеми підготовки майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія, 1999. - № 2. - С. 89-98.
3. Збірник законодавчих і нормативних актів про дошкільну освіту, Упоряд. К.Л.Крутій, Н.В.Погребняк. - 4-те вид., доп. Запоріжжя: ТОВ «ЛШС» ЛТД, 2005. - 336 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук. метод. посіб. Під ред. ОЛ.Кононко. - К.: Ред., журн. «Дошкільне виховання», 2003. - 243 с.
5. Кондратенко Р.В. Відповідальність як важливіш показник вихованості особистості дитини. Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. Під ред. Буряка В.К. - Кривий Ріг: КДПУ, 2004. - Вип. 7.- С. 97-102.
6. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навч. посіб.- К.: Академ-видав, 2004. - 456 с.

7. Програма виховання дітей дошкільного віку «Малюток» Під кер. З.П.Плохій. - К., 1999. - 286 с.
8. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років «Дитина» Під кер. О.В.Проскура та // . - 2 вид., доп. - К.: Богдана. - 2003. - 328 с.
9. Програма розвитку дитини дошкільного віку Під кер. О.Л.Кононко. - К.: Світич, 2004. - 149с.
10. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. - М.: Просвещение, 1976. - 160с.

Е.А.Аннюк

РОЛЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПОТРЕБНОСТИ САМОВЫРАЖЕНИЯ СТУДЕНТОВ В БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Стаття має за мету з'ясувати значення психолого-педагогічних знань про соціальне самовизначення особистості в процесі формування потреби самовираження студентів педагогічного вищого закладу в майбутній професійній діяльності.

The aim of the article is to determine the importance in terms of psychological and pedagogical knowledge about social self-identification of personality in the process of forming students' needs of self-expression in their future professional activity.

Официальное вступление Украины в Болонский процесс (2005 год, май) – яркое свидетельство сдвигов в определении приоритетного направления образовательной политики нашего государства. Одной из главных задач современной государственной политики в области образования является улучшение его качества и равный к нему доступ. Как отмечалось в докладе директора Института высшего образования АПН Украины, профессора Василия Ткаченко на заседании итоговой коллегии Министерства образования и науки от 23 февраля 2006 года, «...образовательная политика сегодня – это процесс (в частности образовательно-профессиональных программ и учебных планов), а также